

**Monika Stawiarska-Lietzau,
Elżbieta Kornacka-Skwara,
Agnieszka Miklewska**

**Podjmowanie ryzyka przez
młodzię jako szansa rozwoju i
wyzwanie edukacyjne**

Podstawy Edukacji 2, 289-298

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Monika Stawiarska-Lietzau

Elżbieta Kornacka-Skwara

Agnieszka Miklewska

Podejmowanie ryzyka przez młodzież jako szansa rozwoju i wyzwanie edukacyjne

Wstęp

Wyniki wielu badań empirycznych oraz różnego rodzaju statystyki wskazują, że nastolatki są grupą wiekową, w której występuje nasilenie podejmowania zachowań ryzykownych. Palenie papierosów, picie alkoholu, zażywanie narkotyków, ryzykowne kontakty seksualne czy brawurowa jazda samochodem to niektóre tylko przykłady takich zachowań. Negatywne konsekwencje podejmowania tego rodzaju aktywności, zwłaszcza zagrożenie dla życia i zdrowia młodzieży, powodują, że większość uwagi badaczy i praktyków – psychologów, pedagogów, terapeutów koncentruje się na poszukiwaniu przyczyn oraz sposobów zapobiegania takim zachowaniom. Celem niniejszego artykułu o charakterze teoretycznym jest próba spojrzenia na zjawisko podejmowania ryzyka przez młodzież w kontekście jego pozytywnej funkcji rozwojowej oraz wskazanie możliwości wykorzystania owej tendencji w procesie edukacyjnym.

Istota podejmowania ryzyka

Słowo „ryzyko” pochodzi od starowłoskiego *risicare*, które oznacza tyle, co ‘odważyć się’. W tym sensie ryzyko utożsamiane jest z wolą jednostki – wskazuje na działania, które mamy odwagę podjąć, działania uzależnione od wolności wyboru, którą rozporządzamy (P. L. Bernstein, 1997).

Istotą działania ryzykownego jest to, że podejmując je, jednostka nie może przewidzieć, czy osiągnie zamierzony cel i uzyska oczekiwane korzyści, czy

też wystąpią jakieś okoliczności będące przyczyną strat (R. Studenski, 1996). Ryzyko zazwyczaj jest utożsamiane z zagrożeniem lub niebezpieczeństwem, tzn. z czymś, co może przeszkadzać w realizacji ważnych dla jednostki celów lub spowodować jakąś krzywdę czy szkodę. Terminy „ryzyko”, „niebezpieczeństwo” i „zagrożenie” potocznie są używane jako synonimy i stosowane do wyrażenia możliwości powstania niepożądanego sytuacji doprowadzającej do nieszczęścia lub szkody.

Za ryzykowne uznawane są zachowania, których wyniki korzystne dla jednostki nie są pewne, a podejmowanie ich naraża człowieka na utratę ważnych dla niego wartości, takich jak: życie, zdrowie, pieniądze, dobra materialne, status społeczny, dobre imię. Im większe mogą być negatywne konsekwencje takich zachowań dla jednostki oraz im bardziej prawdopodobne jest, że się pojawią, tym bardziej ryzykowne jest dane zachowanie.

Ryzykowanie jest warunkiem pozytywnej adaptacji do wymogów otaczającego świata, a także rozwoju osobistego i postępu społecznego – przekraczanie granic, sięganie po nowe i nieznanne, szukanie innowacyjnych rozwiązań dla problemów, które napotyka człowiek – zwiększają naszą wiedzę o świecie, pozwalają na zdobywanie nowych doświadczeń, tworzenie śmiałych teorii naukowych czy wprowadzanie technologicznych innowacji.

Ryzykowanie bywa też jednak poważnym ograniczeniem rozwoju i dobrostanu człowieka. Podejmowanie niektórych form zachowań ryzykownych może pociągać za sobą negatywne, czasem nawet tragiczne dla jednostki konsekwencje. Seks bez zabezpieczeń, prowadzenie samochodu z nadmierną prędkością lub pod wpływem alkoholu, zachowania antyspołeczne (np. kradzieże, oszustwa, rozboje), zachowania lekkomyślne, gry hazardowe, stosowanie różnego rodzaju używek (papierosy, alkohol, narkotyki), nieprzestrzeganie przepisów bezpieczeństwa na stanowisku pracy to tylko nieliczne przykłady z bardzo długiej listy zachowań, których podjęcie niesie ze sobą nieporównywalnie większą możliwość straty niż zysku. Podejmowanie takich zachowań, obserwowane zwłaszcza wśród ludzi młodych (przede wszystkim mężczyzn), stanowi dziś poważny problem społeczny we wszystkich bodajże społecznościach (M. Stawiarska-Lietzau, 2004).

Charakterystyka podejmowania ryzyka przez młodzież

Podejmowanie zachowań ryzykownych można obserwować u ludzi w różnym wieku, zarówno u dzieci, jak i u osób dorosłych. Badania wskazują jednak, że ich nasilenie jest różne w różnych grupach wiekowych. Skłonność do ryzyka ujawnia się zazwyczaj w okresie dojrzewania, utrzymuje się

w wieku dojrzałości, a następnie obniża się wraz ze starzeniem się organizmu (R. Studenski, 2004). Dzieci młodsze są z reguły nieufne, ostrożne i asekuranckie, a jeśli podejmują ryzyko, czynią to głównie nieświadomie lub z powodu braku znajomości konsekwencji swojego postępowania (R. Studenski, 1994). Wyraźny wzrost skłonności do ryzyka i nasilenie zachowań ryzykownych obserwuje się u dzieci w okresie dojrzewania. W wieku 12-13 lat zaczynają one pozytywnie wartościować ryzyko i angażują się w zachowania ryzykowne świadomie, w celu przeżycia dreszczyku emocji (D. J. Hargreaves, G. M. Davies, 1996; C. Lightfoot, 1997; C. Walesa, 1988). W wieku 12-13 lat jedno na 12 dzieci angażuje się w więcej niż dwa zachowania ryzykowne, w wieku 14-17 lat co trzecie, a w wieku 18-21 lat ryzyko podejmuje co drugi młody człowiek (R. Studenski, 1998).

Klasyfikacji rodzajów ryzyka podejmowanego przez młodzież dokonali E. Gullone i in. (2000, za: T. Zaleskiewicz, 2005). Na podstawie badań wyodrębnili oni cztery kategorie zachowań ryzykownych:

- zachowania związane z poszukiwaniem silnych wrażeń – jeżdżenie na nartach, trenowanie taekwondo, jeżdżenie na rolkach, spadochroniarstwo, rywalizowanie z rówieśnikami, latanie samolotem, porzucenie szkoły;
- buntowanie się przeciwko różnym normom – picie alkoholu, palenie papierosów, upijanie się, zażywanie narkotyków, przebywanie poza domem w nocy;
- zachowania brawurowe – prowadzenie samochodu pod wpływem alkoholu, kradzież samochodu w celu jeżdżenia nim dla zabawy, seks bez zabezpieczenia, bardzo szybka jazda samochodem, prowadzenie samochodu bez prawa jazdy;
- zachowania antyspołeczne – dokuczanie innym ludziom, oszukiwanie, nawiązywanie znajomości z przypadkowo poznanymi ludźmi, wążanie toksycznych substancji (np. kleju).

Powierzchnowa analiza tych zachowań, które można uznać za „reprezentatywne” dla nastolatków, prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z zachowaniami szkodliwymi, dezadaptacyjnymi, stanowiącymi poważne zagrożenie dla rozwoju i dobrostanu młodzieży.

Zrozumienie sensu podejmowania takiej zagrażającej aktywności wymaga przyjrzenia się przyczynom i motywom ryzykowania. Jednym z czynników odpowiedzialnych za nasiloną tendencję do ryzykowania wśród młodzieży, jak wskazują wyniki licznych badań, jest nasiloną w okresie dorastania potrzeba doświadczania stymulacji i przeżywania przyjemnych emocji (por. M. Zuckerman, 2000; T. Zaleskiewicz, 2006). Marvin Zuckerman definiuje poszukiwanie wrażeń jako

[...] pogoń za nowością, intensywnymi i złożonymi doznaniem i doświadczeniami oraz gotowość do podejmowania ryzyka ze względu na takie doświadczenia (M. Zuckerman, 2000, s. 52).

Choć M. Zuckerman podkreśla, że podejmowanie ryzyka samo w sobie nie jest istotą poszukiwania wrażeń, a jedynie ceną, którą ludzie płacą za pewne rodzaje aktywności zaspokajających ich potrzebę nowości, zmiany i podniecenia – badania naukowe wskazują, że osoby o silnej potrzebie poszukiwania wrażeń są bardziej skłonne do angażowania się w różne rodzaje ryzyka.

Marvin Zuckerman (1994, za: T. Zaleśkiewicz, 2006) referuje badania, z których wynika, że najważniejszą przyczyną zażywania środków odurzających przez młodzież była chęć przeżycia czegoś nowego i ciekawego. Z kolei J. Arnett (1994, za: Zaleśkiewicz, 2006) skonstruował własną skalę do pomiaru potrzeby poszukiwania wrażeń, składającą się z dwóch wymiarów:

- poszukiwanie intensywnych doznań – związane z zapotrzebowaniem człowieka na przeżycia wywołujące silne pobudzenie organizmu i dostarczające przyjemnej ekscytacji;
- poszukiwanie nowych doznań – związane z potrzebą angażowania się w nowe, nieznanе dotychczas sytuacje. Wyniki badań przeprowadzone z użyciem tej skali potwierdziły, że osoby młode w porównaniu ze starszymi uzyskują w obydwu wymiarach wyniki wyższe.

Analiza przyczyn podejmowania ryzyka przez młodzież wskazuje również, że socjalizacja jest istotnym elementem w tym procesie. Zdaniem D. Scotta (2000), istnieje wiele czynników biologicznych, osobowościowych i sytuacyjnych, które mogą predysponować jednostki do podejmowania ryzyka, ale to, czy owe czynniki rzeczywiście prowadzą do ryzykownych zachowań, zależy przede wszystkim od społecznego i kulturowego kontekstu, w którym funkcjonuje dana jednostka. Między innymi R. Jessor i in. (1980) odkryli, że aprobatą rówieśników oraz istnienie znaczących modeli były najsilniejszymi predyktorami większości zachowań ryzykownych (stosowanie różnych używek) u młodzieży.

Próbie wyjaśnienia przyczyn podejmowania ryzyka przez młodzież z perspektywy jego funkcji rozwojowej i społecznej przeprowadziła m.in. C. Lightfoot (1997). Uważa ona, podobnie jak D. Scott (2000), że zachowania ryzykowne u młodzieży są mocno powiązane z normami społecznymi i oczekiwaniami rówieśników, będących podstawowymi mediatorami podejmowania ryzyka. Przez wielu młodych podejmowanie ryzyka traktowane jest jak bilet wstępu do grupy rówieśniczej, oznaka przynależności do grupy (identyfikacja społeczna), a także miernik prestiżu i rangi zajmowanej w jej hierarchii. Ryzyko wiąże się ponadto z rozwojem osobistym jednostki – poprzez eksperymentowanie, przekraczanie granic, próbowanie tego, co zakazane (a co jest często atrybutem dorosłości, np. palenie papierosów, picie alkoholu, nocne eskapady) – kształtuje się poczucie tożsamości i autonomii, świadomość tego, „kim jestem” i „kim chciałbym być”.

Wśród przyczyn podejmowania ryzyka badana przez C. Lightfoot młodzież wymieniała możliwość zdobycia nowych doświadczeń, sprze-

ciw wobec autorytetów, uleganie wpływom rówieśników. Znaczna część nastolatków wskazywała także na pozytywne implikacje ryzykowania dla relacji jednostki z rówieśnikami – koledzy są pod wrażeniem kogoś, kto próbował rzeczy niezwykłych, wspólne podejmowanie ryzyka daje temat do rozmów, żartów i wspomnień, pogłębia zaufanie i daje poczucie jedności z innymi. Elizabeth B. Hurlock (1965) podaje, że istnieje wiele empirycznych dowodów stwierdzających, iż młodzież jest skłonna traktować nawet skutki własnych niepowodzeń w podejmowaniu ryzyka jako powód do dumy, a sposób informowania o doznanych niepowodzeniach, jak i same niepowodzenia są traktowane jako czynnik zwiększający atrakcyjność jednostki. O ile podejmowanie ryzyka podnosi pozycję jednostki w grupie, o tyle odmowa uczestnictwa w ryzykownym działaniu ustawia ją poza wspólnym doświadczeniem, a jeśli zdarza się zbyt często, może stanowić poważne zagrożenie dla jej statusu i ogólnego funkcjonowania psychospołecznego. J. Shedler i J. Block (1990) przeprowadzili longitudinalne badania dotyczące powszechności zachowań ryzykownych wśród młodzieży (na przykładzie zażywania narkotyków) oraz związku angażowania się w takie zachowania z psychospołecznym funkcjonowaniem jednostki. Podzielili oni badanych na trzy grupy według częstości i rodzaju zażywanych narkotyków: „abstynentów” (29% badanych), którzy nigdy nie próbowali marihuany ani innych narkotyków; „eksperymentujących” (36% badanych), którzy deklarowali kilkakrotne palenie marihuany; oraz „częstych użytkowników” (20% badanych), którzy deklarowali palenie marihuany przynajmniej raz w tygodniu, a także próbowali co najmniej jednego innego narkotyku. Te trzy grupy badanych różniły się istotnie charakterystykami psychologicznymi. „Abstynenci” byli opisywani jako: nerwowi, nadmiernie się kontrolujący, wyizolowani społecznie i posiadający słabe umiejętności społeczne. Jako dzieci mieli skłonność do bycia jednostkami nieśmiałymi, bojaźliwymi, lękowymi i zahamowanymi. Osoby należące do grupy „częstych użytkowników” były scharakteryzowane jako niespokojne, zamknięte w sobie, nieszczęśliwe i często angażujące się w zachowania antyspołeczne. W dzieciństwie były niestabilne emocjonalnie i brakowało im wiary w siebie. W porównaniu z pozostałymi grupami „eksperymentujący” byli scharakteryzowani jako bardziej kompetentni społecznie, pogodni, energiczni i mający wyższy poziom samozadowolenia. Jako dzieci byli ciepłi, serdeczni, żywo reagujący, bardziej odporni na stres i mieli lepsze umiejętności społeczne niż osoby z pozostałych grup. Wyniki powyższego badania wskazują, że umiarkowany poziom podejmowania ryzyka w okresie dorastania związany jest z lepszym funkcjonowaniem psychospołecznym jednostek, owocuje nawiązywaniem pozytywnych relacji z otoczeniem i lepszym samopoczuciem nastolatków.

Ważnym spostrzeżeniem poczynionym przez C. Lightfoot jest fakt, że młodzi ludzie są świadomi tego, że podejmują ryzyko (wbrew powszechnemu pogładowi, że młodzież angażuje się w różne niebezpieczne zachowania

z powodu braku świadomości ich konsekwencji), a co więcej – są przekonani, że otoczenie oczekuje od nich takich zachowań. Wynika to, jej zdaniem, z kulturowej koncepcji okresu dorastania:

[...] w naszej kulturze adolescencja uznawana jest za okres poznawczego, emocjonalnego i społecznego wstrząsu. Od jednostek miotanych tymi rewolucyjnymi siłami oczekuje się podejmowania ryzyka¹ (C. Lightfoot, 1997, s. 105).

Można zatem założyć, że ryzykowanie w okresie adolescencji jest naturalną tendencją rozwojową, związaną z kształtowaniem tożsamości, poznawaniem swoich możliwości, rozwojem osobowości, charakteru i woli. W tym kontekście podejmowanie ryzyka jawi się raczej nie jako zagrożenie, ale szansa rozwoju, a zachowania ryzykowne (nawet te na pierwszy rzut oka nieprzystosowawcze, np. próbowanie różnych używek, zachowania buntownicze czy aspołeczne) – jako zachowania o charakterze transgresyjnym.

Zachowania ryzykowne jako zachowania transgresyjne

Zachowania ryzykowne związane z poszukiwaniem nowych doznań, przekraczaniem granic, testowaniem swoich możliwości można, jak wspomniano powyżej, uznać za zachowania o charakterze transgresyjnym. Pojęcie transgresji pochodzi od łacińskiego słowa *transgressio*, które oznacza przejście, przechodzenie, przekraczanie (R. Studenski, 2006, s. 129).

Zdaniem J. Kozińskiego (2001, 2002), twórcy nowej koncepcji człowieka – psychotransgresjonizmu, człowiek podejmuje dwa rodzaje działań: ochronne i transgresyjne. Działania ochronne mają charakter zachowawczy i wiążą się z zaspokojeniem podstawowych potrzeb jednostki (takich jak: pokarm, dach nad głową, zdrowie czy bezpieczeństwo) w sposób konwencjonalny. Natomiast podejmowanie działań transgresyjnych ma związek z przesuwaniem granic własnych możliwości i osiągnięć, czyli „przekraczaniem siebie”. Dzięki takim działaniom człowiek

[...] rozszerza swoje terytorium, dokonuje odkryć i wynalazków, tworzy dzieła sztuki, łamie tabu i normy moralne, przeprowadza reformy gospodarcze i dokonuje prób samorozwoju. Dzięki tym intencjonalnym czynom i wyczynom, zdobywa i generuje nowe wartości, które gratyfikują jego wyższe potrzeby, takie jak poczucie własnej wartości (*self-esteem*). Najcenniejsze transgresje wzbogacają kulturę i kształtują własną osobowość; są zatem źródłem rozwoju wewnętrznego i zewnętrznego (J. Koziński, 2001, s. 242).

¹ Tłumaczenie z jęz. angielskiego – M. Stawiarska-Lietzau.

- Możemy wyróżnić kilka rodzajów transgresji (J. Koziński, 2001, s. 242):
- transgresje osobiste – polegające na przekraczaniu własnych granic przez podmiot; nie mają one charakteru innowacyjnego ani twórczego, ale wiążą się z własnym rozwojem człowieka (np. zdobycie szczytu górskiego, stworzenie oryginalnego rysunku, wzięcie udziału w jakimś konkursie);
 - transgresje ekspansywne – polegające na zdobywaniu, rozszerzaniu, zazwyczaj nie wymagają myślenia innowacyjnego, ale poprawiają jakość życia, np. przedłużenie życia, złamanie tabu kulturowego;
 - transgresje twórcze – polegające na wytwarzaniu nowych pomysłów i idei; przesuwają granice ludzkich osiągnięć.

Zdaniem R. Studenskiego,

[...] działania transgresyjne są wspomagane zdolnościami poznawczymi oraz cechami osobowości, woli i motywacji. Dzięki zdolnościom poznawczym jednostka przelamuje nastawienia percepcyjne, spostrzega i rozumie złożoność przedmiotów oraz zjawisk. Cechy osobowości i woli zapewniają samodyscyplinę w realizacji formułowanych celów i powodują, że sama ich realizacja dostarcza przyjemności. Ułatwiają one również tolerowanie niepewności w dochodzeniu do celu, podnoszą gotowość do podejmowania ryzyka oraz generują motywację skłaniającą do autokreacji, podwyższania własnych kompetencji oraz wzmacniają dążenie do samodoskonalenia się (R. Studenski, 2006, s. 130).

Z przeprowadzonej przez R. Studenskiego analizy zależności pomiędzy cechami osobowości a zachowaniami transgresyjnymi wynika, że jednostki transgresyjne charakteryzują się wysoką skłonnością do podejmowania ryzyka fizycznego i społecznego, wysokim poziomem aspiracji i wewnątrzsterownością. Wykazują odwagę w podejmowaniu nowych i trudnych zadań, które zwykle traktują jak wyzwanie, cechuje je także wysoki poziom ekstrawersji, przejawiający się w postaci potrzeby kontaktów społecznych oraz podejmowania zachowań impulsywnych i agresywnych (R. Studenski, 2006, s. 140).

Jak się wydaje, kształtowanie osobowości transgresyjnej powinno być jednym z istotnych wyzwań współczesnej edukacji.

Postulaty kształcenia transgresyjnego

Józef Koziński wskazuje, że

[...] dominujące obecnie nauczanie mediacyjne, polegające na werbalnym przekazywaniu zsegmentyzowanej wiedzy, nie jest dostatecznie skuteczne, że nie pozwala kształtować niepowtarzalnej osobowości [...]. Często za to formuje

zamknięte umysły. Uczniowie, studenci, pracownicy stają się więc ofiarami edukacji, a nie jej innowacyjnymi wychowankami (J. Koziński, 2001, s. 257).

Autor przedstawia założenia kształcenia transgresyjnego, którego celem jest wszechstronny rozwój osobowości ucznia, m.in. poprzez stymulowanie działań transgresyjnych – transgresji twórczych i ekspansywnych, związanych z przekraczaniem dotychczasowych granic osiągnięć jednostki. Rezultatem takiego kształcenia jest ukształtowanie „sprawcy transgresyjnego”, czyli osoby, której

[...] siły motywacyjne, wiedza i umiejętności zdobyte w szkole czy na uczelni pozwalają [...] przekraczać granicę własnych osiągnięć. Pozwalają samodzielnie dokonywać transgresji twórczych, innowacyjnych i ekspansywnych w technice, nauce, administracji i polityce. Dzięki temu zdobywa uznanie i potwierdza poczucie własnej wartości (J. Koziński, 2001, s. 264).

Kształcenie transgresyjne opiera się, ogólnie rzecz biorąc, na stosowaniu metod nauczania aktywizujących ucznia, skłaniających do wysiłku intelektualnego i samodzielnego poszukiwania wniosków i rozwiązań w miejsce biernego, odtwórczego przyswajania wiedzy przekazywanej przez pedagoga. Można do nich zaliczyć np. rozwiązywanie problemów dywergencyjnych i konwergencyjnych, treningi twórczości, gry interpersonalne. Istotny jest także nacisk na rozwijanie *knowing how*, czyli kształcenie umiejętności fizycznych, umysłowych i społecznych poprzez praktyczną działalność. Jakkolwiek powyższe metody kształcenia są znane od dawna, wciąż zbyt rzadko się je wykorzystuje w tradycyjnym szkolnictwie.

Refleksje końcowe

Autorki niniejszego artykułu nie stawiały sobie za cel przedstawienia konkretnych propozycji edukacyjnych, ale zainspirowanie nauczycieli, wychowawców, wykładowców akademickich do nowego spojrzenia na ryzykowanie wśród młodzieży i postrzegania go jako zjawisko, które w swej istocie jest rozwojowo pożądane.

Nie oznacza to oczywiście, że dorośli powinni akceptować i beczynn timer obserwować wszelkie przejawy podejmowania przez młodzież zachowań ryzykownych, zwłaszcza tych, które w efekcie stanowią istotne zagrożenie dla życia, zdrowia i dobrostanu jednostki. Ale obok wysiłków skierowanych na informowanie o zagrożeniach i ograniczanie niebezpiecznych rodzajów aktywności, warto byłoby skoncentrować się na pozytywnych aspektach ryzykowania i stworzeniu młodym ludziom bezpiecznych, przystosowawczych warunków do zaspokajania przez nich tej naturalnej potrzeby rozwojowej.

Namawiamy zatem do zweryfikowania swoich metod nauczania i wykładania wiedzy, tak aby zamiast przekazywać suche fakty i podawać gotowe rozwiązania, skłaniać młodych ludzi do intelektualnego i fizycznego wysiłku, do stawiania przed nimi wyzwań i stwarzania sytuacji edukacyjnych, dzięki którym będą mogli podejmować ryzyko związane z przekraczaniem granic własnych umiejętności i intelektu oraz twórczo się rozwijać.

Bibliografia

- Bernstein, P. L. (1997). *Przeciw bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*. T. Baszniak, P. Borzęcki (tłum.). Warszawa.
- Hargreaves, D. J., Davies, G. M. (1996). The Development of Risk-Taking in Children. *Current Psychology*, 15(1).
- Hurlock, E. B. (1965). *Rozwój młodzieży*. B. Hornowski, B. Rosemann (tłum.). Warszawa.
- Jessor, R., Chase, J., Donovan, J. (1980). Psycho-Social Correlates of Marijuana Use and Problem Drinking in National Sample of Adolescents. *American Journal of Public Health*, 70.
- Kozielecki, J. (2001). *Psychotransgresjonizm: nowy kierunek psychologii*. Warszawa.
- Kozielecki, J. (2002). *Transgresja i kultura*. Warszawa.
- Lightfoot, C. (1997). *The Culture of Adolescent Risk-Taking*. New York.
- Scott, D. (2001). *Risk Taking*. <http://ag.arizona.edu/fcr/fs/nowg/ythrisktake.html> (15.03.2003).
- Shedler, J., Block, J. (1990). Adolescent Drug Use and Psychological Health: A Longitudinal Inquiry. *American Psychologist*, 45.
- Stawiarska-Lietzau, M. (2004). *Wybrane psychologiczne uwarunkowania skłonności do ryzyka u kobiet i mężczyzn*. Niepublikowana rozprawa doktorska.
- Studenski, R. (1994). Psychologiczne uwarunkowania urazowości wypadkowej dzieci i młodzieży. *Psychologia Wychowawcza*, 2.
- Studenski, R. (1996). *Organizacja bezpiecznej pracy w przedsiębiorstwie*. Gliwice.
- Studenski, R. (1998). Praca. Wypadkowość. W: W. Szewczuk (red.). *Encyklopedia psychologii*. Warszawa.
- Studenski, R. (2004). *Ryzyko i ryzykowanie*. Katowice.
- Studenski, R. (2006). Skłonność do ryzyka a zachowania transgresyjne. W: M. Goszczyńska, R. Studenski (red.). *Psychologia zachowań ryzykownych: koncepcje, badania, praktyka*. Warszawa.
- Walesa, C. (1988). *Podjęcie ryzyka przez dzieci i młodzież: badania rozwojowe*. Lublin.
- Zaleśkiewicz, T. (2005). *Przyjemność czy konieczność. Psychologia spostrzegania i podejmowania ryzyka*. Gdańsk.
- Zuckerman, M. (2000). Are You a Risk Taker? *Psychology Today*, 11/12.

Streszczenie

Podjęcie zachowań ryzykownych przez młodzież, ze względu na możliwe negatywne konsekwencje, obejmujące także zagrożenie dla życia i zdrowia, zazwyczaj rozpatrywane jest w wymiarze autodestrukcyjnym. Niniejszy artykuł stanowi próbę odmiennego spojrzenia na zjawisko podejmowania ryzyka przez młodzież: w kontekście jego pozytywnej funkcji rozwojowej, postrzegania go jako zachowań o charakterze transgresyjnym oraz wskazanie możliwości wykorzystania wspomnianej tendencji w procesie edukacyjnym.

Summary

Adolescents' risk-taking behaviour is usually considered as self-destructive behaviour due to its possible negative consequences, including health and life hazards. In this article, we propose a different point of view on this behaviour as a positive phenomenon which is an important factor of development of young people. We also show possibilities of taking advantage of this tendency in education.